ڕەهەندی چەمکی ئاڤانتگارد و ئاستەنگی ئەدەبی کوردی

هەندرێن

هەڵبەتە هەموو دیاردە نوێگەرییەکانی ڕۆژئاوا، لە ئەدەب، هونەر، شیعر، هزرەوە بگرە هەتا دەگاتە بواری کۆمەڵایەتیی و سیاسیش خاوەن چەمکگەل یان کۆدگەلێکە، بێ فامکردن لە ڕەهەند و سەرچاوەکانی ئەو چەمکگەلە ئاسان نییە لەو دیاردە نوێگەرییە تێبگەین. هەر بۆیە یەکێک لە ئاستەنگە سەرەکییەکانی ڕۆشنبیریی کوردی ئەوەیە کە بە شێوەیەکی سیتەماتیکی تۆکمەوە لە بوار و ئاستە جوودایەکانی ئەدەبی، ڕەخنەسازیی، هزری، کۆمەڵایەتی و سیاسییەوە، ئەو دەستەواژانەی بە زمانی کوردی پێناسە و شرۆڤە نەکردووە، بەڵکوو زمانی کوردی تەنیا لە پاڵ وەرگێڕان و نووسیندا بە شێوەیەکی لاوەکی و سەرپێی ئەو چەمکانەی بەکارهێناوە. لەبۆیە ڕەنگە لە ئاکامی ئەو جۆرە بەکارهێنانە نازانستی و نارۆشنییەدا، ڕەهەندەکانی خودی نوێگەریی لە زمانی کوردیدا لە هەموو ئاست و بوارەکاندا بە نیوەچڵی و کرچ و کاڵییەوە بەکار بهێنرێن. دواجاریش بە هۆی ئەو جۆرە گواستنەوە نالەبار و ڕووکەشییەوە نوێگەریی نەیتوانیوە وەرچەرخێنەرانێکی بنەڕەتی یان ڕچەشکێنی لە پانتایی ڕۆشنبیریی کوردییدا دروست بکا و ئاسۆی جیهانێکی نوێ بە زمانی کوردی ببەخشێ.

لەو ڕوانگەیەوە دەبینین دەستەواژەیەکی وەک "Avantgarde / ئاڤانتگارد"،
دەستەواژەیەکە لە ناوکۆیی ئەدەبی نوێگەریدا ڕەهەندی خۆی هەیە. لێ ئەوەندەی ئێمە ئاگامان لێ بێت ئەو دەستەواژەیە لە زمانی کوردیدا ئامادەییەکی ڕۆشن یان خەملێووی نییە. بە کورتی چەمکی "ئاڤانتگار" لە بنەڕەتدا وشەیەکی دووانەیە و دەچێتەوە سەر وشەی "ئاڤانت"ی فەرەنسی، کە واتای بەرانبەر یان پێشتر دەگەیەنێ، "گارد"یش مانای پاسەوان دەگەیەنێ و لە بنەڕەتدا وەک چەمکێکی سەربازی بەو لەشکرە تایبەتییانە دەوترا کە لە بەرانبەر کەژاوەی لەشکرێکی گەورەتردا کاریان نمایشکردنی مارشی سەربازی بوو، واتا ئەو کۆمەڵە سەربازە بچووکەی کە ڕێگایان بۆ کەژاوەی لەشکرە گەورەکان خۆشدەکرد. بەڵام ئەو چەمکە لە بواری مێژووی هونەرییدا ئاماژەیەکە بۆ جیاکردنەوەی ئەو شێوە و چالاکییە هونەریانەی کە لە گەرمەی شەڕی جیهانی یەکەمدا بەناوی دادایزم، فتوریزم و سوریالیزم لە ئارادا بوون.
بەمجۆرە "ئاڤانتگار" وەک چەمکێکی مێژوویی بە واتای نوێکردنەوە بەکار دەهێنرێ کە پرۆسەی مۆدێرنیزمی ڕۆژئاوا بەرهەمهێنەری بوو. ئەو چەمکە لە خودی خۆیدا وەک جیهانبینییەک خولیای دابڕانێک بوو لە ڕوانگە باوەکانی ئەدەبدا. لەوەش زیاتر، ئەو چەمکە وەک وەرچەرخانێک لە هەوڵی ئەوە دا بوو کە بوارەکانی ئەدەب، تەکنیک و

زانست بتەنێتەوە و پەیوەندییە کۆمەڵایەتیەکان هەڵوەشێنێتەوە و ئاکارە باوە قەتیسماوەکان سەرە و ژێر بکاتەوە. هەر بۆیە ئەو چەمکە هەڵگری بیرۆکەی ئاییندەیەک بوو کە لەوێدا گەردوونێکی باشتر بۆ ژیان و مرۆڤ و داهێنان دەستەبەر بکا. بە واتایەکی دیکە ئەو دەستەواژەیە خەونی بە جیهانێکی نموونەییەوە دەبینی کە لەوێدا رووخسارێکی نوێ بە مرۆڤ و داهێنان ببەخشێ. لەبۆیە چەمکی "ئاڤانتگار" کاکڵەی مۆدێرنیزم و مۆدێرنییتەی بەرجەستە دەکاتەوە.

وەلێ وێڕای ئەوەی کە ئەو چەمکە بەندە بە سەدەی بیستەوە، کەچی هەتا ئەمڕۆش لە بواری هونەر و ئەدەبدا خەمەکانی بیرۆکەی "ئاڤانتگار" لە بڕەو دایە. بەمجۆرە بیرۆکەی "ئاڤانتگار" هەڵگری رەهەندێکی بێکۆتاییە؛ خەمی داهێنان هەمیشە رماندنی جیهانبینییە باوەکانە، یان کردەی رچەشکێنیی و نوێکردنەوەی روحی ئەفراندنە. کەواتە بەهای ئەو چەمکە لەوەدا چڕ دەبێتەوە کە هونەر و هونەرمەند؛ شیعر و شاعیر؛ ئەفراندن و ئەفرێنەر تاکوو هەمیشە ژیانێکی نوێ بە ئەفراندن ببەخشێ، ئەرکی ئەوەیە هەمیشە لە شۆڕشێکی بەردەوامدا بێ. لەبۆیە لە تەواوی سەدەی بیستەم و ئێستاشدا چەمکی "ئاڤانتگار" هەمیشە بە چەندان واتا و شێوە شرۆڤە کراوە. ئاشکرایە لەم رۆژگارەی ئێستاماندا کە بە "پۆستمۆدێرنیزم" ناودێر دەکرێ، بۆ نموونە لە زمانێکی وەک سوێدیدا، وێڕای نووسین و وەرگێڕانی وتارگەل و کتێب لەمەڕ ئەو چەمکەوە، هەمیشە لە زۆربەی گۆڤارە هونەریی و ئەدەبییەکاندا ئامادەیی هەیە.

لەو ناوکۆییەوە ئێمە کاتێک سەبارەت بە چەمکی "ئاڤانتگار" دەدوێین، ناتوانین ئاماژە بە داهێنەرێکی وەک مارسل دۆشمان نەکەین، کە وەک ئاڤانتگاردێک بەهایەکی تەیبەتی خۆی هەیە. هاوکاتیش، بۆ نموونە، ئاڤانتگاردگەلێکی نوێگەریی دەستبژێری وەک (کلێمێنت گرینباری) ئەمریکیی و سیاسییەکی مارکیستی ئاڤانتگەری وەک (پێتەر بورگەر)، کە لە پرۆسەی مۆدێرنیزم و مۆدێرنیتێتدا رۆڵێکی گرنگیان هەبووە. هاوکاتیش ژان فرانسوا لیۆتار و بۆدلیارد بوون وەک دوو فەیلەسووفی پۆستمۆدێرنیست لە بواری فەلسەفە و هونەردا رۆڵێکی گرنگیان هەبوو لە جۆشدانی گفتوگۆیەکانی "ئاڤانتگارد".

هەڵبەتە ئەمڕۆش لە بواری گفتوگۆیەکانی "ئاڤانتگارد"دا، راڤکردنەکەی والتەر بینیامین بۆ شاعیرێکی وەک بۆدلێر، کە بە دەستپێکی پرۆسەی مۆدێرنیزم دەژمێردرێ، وەک سەرچاوەیەکی بەهادار سەیر دەکرێ. هەروا بیرۆکەکانی بێنیامین بە راڤەکردنی فۆتۆگرافییەکانی بیستەکان و شەستەکانی کولتوری هۆمۆیەکان لە سەدەی بیستەوە بە میتۆدە هەڵوەشاندنەوەگەراکەییەوە زێتر رەهەندی ئاڤانتگاردیانەی بەرجەستە کردەوە.

لێرەدا ئێمە مەبەستمان نییە تەواوی ئەو گفتوگۆ و بەرهەمە گرنگانەی ئەڤانتگاریستەکان تاو توێ بکەین، بەڵکوو مەبەستمانە بەو دەروازە خێرایەوە سەرنجی خوێنەر و نووسەری کورد بۆ بەهای ئەو چەمکە گرنگەی پرۆسەی مۆدێرنیزم و مۆدێرنیتەی رۆژئاوا کێش بکەین. لێرەوە بۆ ئەوەی بتوانین، بە جۆرێک لە جۆرەکان، پەیوەندییەک لە نێوان بزاڤە

نوێخوازەکانی ئەدەبی کوردی و چەمکی "ئاڤانتگارد" ساز بکەین، دەکرێ ئاماژە بەو هەوڵگەلە شیعریی، رۆشنبیریی، سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکانی سی و چلەکانی سەدەی بیستەم بدەین. هەروەک دەزانین شیعری کوردی لە چل و پەنجایەکانی سەدەی بیستەمدا بە گشتی لە هەوڵە شیعرییەکانی پیرەمێرد، شێخ نووری، گۆران و دواجاریش کامەران موکرییەوە نوێکردنەوەیەکی وەرچەرخێنەری بە خۆیەوە بینی. ئەو وەرچەرخانەش لە شیعری کوردیدا دەرهاوێشتەی ئەو بزاڤە رۆشنبیریی و سیاسیانە بوو کە لە خۆی لە چەند گۆڤار و چاپەمەنی بەرجەستە دەکردەوە. لێرەدا دەکرێ ئاماژە بە هەوڵە دڵسۆزانەکانی چاپەمەنی حوزنی موکریانی و پیرەمێردی نەمر بکەین. هاوکاتیش خولیایە رۆشنبیریی و سیاسییەکانی دڵداری شاعیر، ئەمین زەکی بەگ، رەفیق حیلمی، ئەحمەد بەگی ساحێبقران جەمیل سائیب و چەند رۆشنبیریی کوردی ئەو سەردەمە بکەین، کە وەک پاشخانێک بۆ ئەو ئاکامگیرییە شیعریی و رۆشنبیرییە، رۆڵێکی گرنگیان هەبوو لە نوێکردنەوەی رۆشنبیریی کوردیدا و ئاسۆیەکی نوێیان بە روانینی بیرکردنەوەی کوردی بەخشی.

بەمجۆرە لە حەفتایەکانی سەدەی بیستەمدا ئەو رەوتە نوێگەرییە لە زمانی کوردیدا لە "روانگە" و ئەو گروپانەی تر رەنگیدایەوە کە خولیای نوێکردنەوەی شیعری کوردی بوون. هاوکاتیش ئەو سەردەمە لە بوارێکی بەرتەسکدا وەک هەوڵێک بۆ گواستنەوەی شیعری سوریالی و دادائییانە لەناو شیعری کوردیدا هاتە ئارایەوە. هەڵبەتە چەمکی "ئاڤانتگارد" لە رۆژئاوادا لە بواری هونەردا ئامادەییەکی بەرچاوی هەیە، وەلێ لە جیهانی کوردیدا، وێڕای ئەوەی کە هونەر بە گشتی و هونەری شێوەکاریش بە تایبەتی سەری هەڵدا، کەچی لە بواری رەخنەی کوردیدا بابەتی هونەر گرنگی پێنەدرا. بەمجۆرە جێگەی سەرنجە، رەخنەی کوردی بە گشتی، وەک هاوتەریبێک لەو هەوڵە نوگەرییانەی شیعر و هونەری کوردی، نەیتوانی ببێتە دیاردەیەک بۆ بەرجەستە کردنەوە و هاوێر کردنی ئاستە جوودایەکانی ئەو خولیایە نوێگەرایانە لە زمانی کوردیدا.

بێگومان رەنگە شەرمنی پرۆسەی ئەو "ئاڤانتگارد"ییە لە زمانی کوردیدا، بۆ ئەو دوو رووییەی کە شاعیر و هونەرمەند و رۆشنبیریی کوردی هەڵگرینە بگەڕێتەوە: شاعیر و هونەرمەندی کوردی، لە لایەکەوە، هەڵگری بانگەشەی نوێکردنەوەی شیعر و هونەری کوردین یان خەون بە ژیانێکی نوێ دەبینن، لە لایەکی دیکەشەوە، بە هۆی خۆ بەستنەوەیان یان وابەستەیی شاعیر و داهێنەری کوردی بە نەریتە باوە قەتیسماوەکان، ئەوکات و ئێستاش، نەیانتوانیووە دابڕانێکی وەرچەرخێنەرانە لە زمان و ئاسۆی بیرکردنەوەی کوردیدا دروست بکەن. چونکە وەک لە سەرەتادا ئاماژەمان پێکرد، لە سەردەمی مێدێرنیزم و پۆستمۆدێرنیزمیشدا، خولیای سەرەکی چەمکی "ئاڤانتگارد"، دابڕاندنی جیهانبینی ئەفراندن و مرۆڤ بوو لە نەریتە باو و قەتیسماوەکاندا. هەر بۆیە بزاڤی ئاڤانتگاردگەرایی هەر لە سەرەتایەکانی سەدەی بیستەوە هەتا شەستەکان توانی کۆمەڵێک پرنسیپ و نەریتی باو لە بواری ئەفراندنی

هونەریی و ئەدەبی بە تایبەتی و رۆشنبیریی بە گشتی هەڵوەشێنێتەوە و دواجاریش روانگەیەکی نوێ بە جیهانبینی مرۆڤی رۆژئاوایی بەخشی، کە هەنووکەش بە گوڕ و جۆشەوە لە نوکردنەوەدایە.
هەر چۆنێک بێ ئەو بزاڤە نوێگەراییە لە زمانی کوردیدا بە هەمان ئاست لە هەشتایەکان، نەوەدەکان و دوای نەوەدەکانیش لە هەوڵی نوکردنەوەی زمان و جیهانبینی مرۆڤی کوردیدا بووە، لێ ئەو رەوتە هەمیشە بە ئامادەیەکی شەرمن یان پەراوێزکراوی هەبووە/هەیە.
کەواتە دەکرێ لە روانگەی چەمکی "ئاڤانتگارد"ییەوە بێژین، ئەو هۆکردە سەرەکیانەیی کە وایانکردووە ئەو بزاڤە نوێگەرایانە لە زمانی کوردیدا ئەو دابڕانە وەرچەرخێنەر و رچەشکێنە لە ژیانی کوردیدا دروست نەکەن ، نەبوونی بزاڤێکی خەملیوو و تۆکمەی وەرگێڕانی ئەو سەرچاوە گرنگ و سەرەکیانەی بزاڤە شیعریی ، هونەریی و رەخنەیە نوێگەرییەکانی رۆژئاوایە. بەمجۆرە زمانی کوردی، بە هۆی وابەستە بوونی بە زمانی عارەبی و فارسییەوە، لە ئاستێکی پچڕاو یان نیوەچڵدا ئەو بزاڤە نوێگەرایانەی ناسیووە. لێرەوە یەکێک لە ئاستەنگە سەرەکییەکانی بزاڤی نوێگەریی کوردی، سەرچاوەیە – هەروەک گوتاری نەتەوایەتی کوردیش دەرگیری هەمان گرفتە–. هەر بۆیە گرفتی رۆشنبیریی کوردی، بە تایبەتیش لە حەفتایەکانەوە تاکوو ئەمڕۆش، لاساییکردنەوەی رووی دەرەکی و دەستی دووەمی، نەک قووڵای و سەرچاوەکانی، ئەو بزاڤە رۆشنبیرانەی دەرەوەی خۆیەتی. ئەم دیاردەیەش بۆتە چەشنە نەریتێکی رەگئاژۆی نووسەری کورد. لەو روانگەیەوە، ئەگەر خوێنەری وریا سەرنج لە دۆخی رۆشنبیریی دوای نەوەدەکان و ئێستای بدا گرفتی ئەو لاسییکردنەوە و رووکەشییە بەدی دەکا. هاوکاتیش یەکێک لە نیشانەکانی لاوازی ئەو خولیایە ئەدەبی و رۆشنبیرییانە، نەبوونی رەوتێکی پوختەی رەخنەسازییە. کەواتە ئەوکاتە بزاڤی "ئاڤانتگارد"ی کوردی دەتوانێ وەرچەرخان و دابڕانێکی ریشەیی لەگەڵ نەریتە باوەکان دروست بکا، کە زمانە کوردییەکەی بوو بە سەرچاوەیەک بۆ ئەو بزاڤە ماریفیی و خولیایە نوێگەرییەکانی خۆی و رۆژئاوا. هاوکاتیش بزاڤی رەخنەسازییەکی کارا و زانستی، وەک هاوتەرییەک لەگەڵ بزاڤی ئەفراندە ئەدەبی و هونەرییەکاندا، لە پرۆسەیەکی ئارستەکراوی سیستەماتیکیدا ئەو وەرچەرخانە سەرتاسەرییە بەرجەستە بکاتەوە.

زستانی 2007
دێسو

تێبینی: ئەم وتارە لە ژمارەی 13ی گۆڤاری "هەنار" بڵاوکراوەتەوە. شایەنی گوتنە، من لەم وتارەدا بە مەبەست ناوی ئەو گرووپانەمانەی ترمان فەرامۆش نەکردووە کە لە نووسینی کوردی بە نوێخواز ناودێر دەکرێن، بەڵکوو هەوڵمانداوە وەک نەخشەسازییەک ئاماژەیەکی خێرا بە چەند نموونەیەک بەو رەوت و دیاردە نوێخوازیانەی کوردی بکەم. بە

بۆچوونی من، ئەو رەوتە نوێخوازانەی دوای ئەزموونی گۆران، هەر لە حەفتایەکانەوە هەتا ئەمڕۆش، وێڕای ئامادەیی گوڕ و جۆشی نوێخوازیی لە سەرەتای نووسینگەلێکی ئەو گرووپانەوە، لێ هیچیان رچەشکێن نەبوون/نین. ئەو نوێکارییەی کە ئەو گرووپانە لە بواری شیعر، ئەدەب و سیاسیەتدا ئەنجامیانداوە، تەنیا شێوە و رووکەشی بووە نەک دابڕانێکی ناوەکی. هەڵبەتە ئەوە ئەرکی لێکۆڵەرەکانی زانستگایەکانە کە راڤەکاریی و لێکۆڵینەوەی فرە رەهەند لەسەر ئەو بابەتە بکەن. وەکی دیش ئێمە لە داهاتوودا، ئەگەر کات و گوڕاح بوارمان بدەن، دەگەڕێینەوە سەر ئەو بابەتە.